

Міфопоетика австралійських літературних казок крізь призму їх наративної структури: лінгвокультурологічний аспект

А. О. Цапів

Херсонський державний університет, Херсон, Україна
Corresponding author. E-mail: alyatsapiv@i.ua

Paper received 25.08.18; Accepted for publication 01.08.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-177VI52-17>

Анотація. Статтю присвячено дослідженню міфопоетики австралійських літературних казок шляхом виявлення лінгвокультурологічних особливостей, опрацьованих у їх наративній структурі. Матеріалом дослідження слугували казки австралійської письменниці Мей Гіббс «The complete adventures of Snugglepot and Cuddlepie».

Ключові слова: міфопоетика, літературна казка, лінгвокультурологічні особливості, наративна структура, наративні одиниці.

Постановка проблеми. Культурологія – наука про сутність, закони, явища, форми культури. Суб'єктом культури може бути етнос, країна, соціальна група або конкретна особа [4, с. 7]. У мові відображено аспекти позамовної діяльності, які є релевантними для носіїв певної лінгвокультури. Носій мови усвідомлює світ крізь призму його рідної мови. Слова, у яких віддзеркалено лінгвоспецифічні концепти одночасно формують та відображають *образ мислення* носіїв мови [5, с. 7].

Лінгвоспецифічні назви об'єктів матеріальної та духовної культури, як от назви звичаїв, напоїв, страв, обрядів пов'язані із культурними, етнічними, гастрономічними традиціями/особливостями представників певної лінгвокультури. Такі слова відображають в цілому спосіб життя. Мовні одиниці є безцінними ключами до усвідомлення аспектів культури певного етносу/країни/особистості [5, с. 7]. Існують магістральні чинники, які впливають на будь-яку культуру: *географічний* (місцезнаходження етносу, специфіка флори і фауни, наявність гірської або рівнинної місцевості), *етнічний*; *біологічний* (генетика, вплив інстинктів, рефлексів на менталітет); *релігійний* (вірування, релігія, догматика); *соціальний* (устрій та правові норми суспільства, прошарки населення) [4, с. 10-11].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвокультурологія знаходиться на перетині лінгвістики та культурології, у ракурсі своєї уваги ставить трихотомію «мова–свідомість–культура» і рухається у напрямку від культури до людини [12, с. 127-128]. Лінгвокультурологія є науковою дисципліною, яка вивчає репрезентацію у мові фактів культури, своєрідним продуктом якої є лінгвокультура [1, с. 14]. Мова і культура віддзеркалюють світогляд людини, особливості менталітету етносу, його національних цінностей, духовного світу. У *менталітеті* етносу закарбовані його когнітивні, емотивні та поведінкові стереотипи, глибинні структури його свідомості як конгломерату лінгвокультурних, соціокультурних, географічних та економічних факторів її становлення [1, с. 130]. Мова є ключем до вивчення лінгвокультури певного етносу. У мові та мовленні віддзеркалено особливості менталітету народу, вірування та смаки, релігійні, соціальні, історичні, правові стандарти лінгвокультури. Через мову можна осягнути та експлікувати концептуальну сутність свідомості. Мова – це засіб доступу до свідомості людини, її концептосфери, концептів як одиниць мислення

[2]. Мова і культура є чинниками, що впливають на формування концептуальної та мовної картини світу. Фундаментом лінгвокультурологічного аналізу слугує співвідношення форм мовної сфери із формами культури [9, с. 9]. Об'єктом вивчення лінгвокультурології постають вітальні (життя, здоров'я, якість життя), соціальні (соціальний статус, професія, сім'я), політичні (законність, свобода слова), моральні (любов, дружба, честь), релігійні (Бог, віра, спасіння), естетичні (краса, гармонія, стиль) *цінностей* як особливі культурологічні категорії [1, с. 7–8]. За визначенням Н. Ф. Алефіренко ціннісно-смысловий простір мови і є предметом вивчення лінгвокультурології [1, с. 14].

У художньому мовленні образного переосмислення зазнають світосприйняття, етнічні особливості, етичні норми, культурні цінності певного етносу. У сучасній лінгвістиці здійснено наукове обґрунтування взаємозв'язку культурної специфіки та мови/мовлення у світлі лінгвоконцептології [1; 5; 8], когнітивної поетики [6; 7; 11], дискурсології [8; 12]. У нашому дослідженні для подальшої розбудови культурологічного напрямку вивчення художнього тексту та на платформі міждисциплінарності, вважаємо, що культурологічні особливості певної лінгвокультури перспективно вивчати у річищі *когнітивної наратології* як науки про когнітивну природу наративного тексту, що передбачає дослідження факторів, пов'язаних із створенням, моделюванням та інтерпретацією наративу [15; 18].

Формулювання мети і завдань. *Метою* статті є вивчення міфопоетики австралійських літературних казок крізь призму їх наративної структури. Відповідно до мети у дослідженні поставлено такі *завдання*: уточнити ключові поняття дослідження, а саме «міфопоетика», «лінгвокультурологічні особливості», «нاراتивна структура»; виявити культурологічну специфіку казок Австралії, опрацьовану у їх наративній структурі; з'ясувати культурологічну специфіку моделі наративу казки Мей Гіббс «The complete adventures of Snugglepot and Cuddlepie». *Об'єктом* дослідження постає міфопоетика австралійських казок «The complete adventures of Snugglepot and Cuddlepie», *предмет* вивчення становлять культурологічні особливості, опрацьовані у наративних одиницях австралійських казок.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міфопоетика австралійської аборигенної культури найвиразніше розкривається у казках, авторами яких є автох-

тонні жителі континенту. Прагнення зберегти свої культурні цінності, закріпити у пам'яті вірування, обряди, звичаї – все це є поштовхом до створення особливого казкового світу. Адже кожен етап розвитку суспільства ґрунтується на попередньо набутому досвіді, є втіленням минулого і водночас родючою платформою для формування майбутнього. Національні цінності займають важливе місце в житті кожного народу і створюють національну специфіку його етнокультури. Слідом за Л.І. Белеховою під *міфопоетикою* розуміємо наявні в художньому тексті архаїчні уявлення й судження про світовий устрій, міфологічні мотиви й сюжети, опрідметнені в наративній структурі художнього тексту, які разом відбивають своєрідність міфопоетичної картини світу, втіленої в австралійських казках [3, с. 7].

Культурологічний складник є наскрізним компонентом австралійських художніх текстів для дітей. Культурні цінності, символи, вірування автохтонних аборигенів Австралії є вплетеними у наративну структуру казок та оповідань для дітей.

У контексті дослідження *наративний текст* тлумачиться як певна структура, що характеризується смисловою, комунікативною та семантичною завершеністю, її елементами постають *наратор, наратор, подія, або історія, що є основою сюжету та модель нарації*.

Наратор є адресантом повісткування наративного тексту, внутрішньотекстовою, закодованою у тексті оповідною інстанцією, суто текстовою категорією, що існує тільки у межах текстового простору. *Наратор* постає адресатом повісткування наратора [14].

Під *подією* розуміють певну *зміну* вихідної ситуації – фізичну або ментальну [14, с. 9–13]. Існують умови, за якими визначається подієвість художнього тексту: *фактичність* або *реальність* зміни у межах фіктивного світу; *результативність*, тобто зміна, що лежить в основі події, повинна відбутись до завершення нарації. Історія, про яку повістується, є завершеною подією, що має всі композиційні елементи (експозицію, зав'язку, кульмінацію, розв'язку), персонажів.

У дослідженні *модель нарації* тлумачимо як багатовимірний лінгвокогнітивний конструкт, який є вписаним у наративну структуру художнього тексту. Базовим виміром моделі нарації є імплікативний вимір, структурований імплікаціями, вилученими з архетипних символів, етнореалій, етноархетипів, культурних архетипів. Другий вимір моделі нарації формують наративні одиниці художнього тексту, у яких віддзеркалено імплікативні смисли. Етноспецифічні реалії, символи, образи втілюються у наративній структурі австралійських художніх текстів для дітей і формують унікальність поетики наративу казок.

У контексті нашого дослідження вважаємо, що *модель нарації* художніх текстів для дітей базується на ігровому принципі. Гра є змістовно-структурним компонентом художніх текстів для дітей [13, с. 29]. Ігровий принцип відповідає віковим особливостям та вимогам дитини або юнака, саме через гру відбувається ідейно-естетичний вплив на читача. Гра є основою семантичної структури текстів для дітей [10, с. 58]. Наративна структура художнього тексту охоплює такі складові елементи: сюжет, композицію, персонажів, наратора,

наратора та власне модель нарації. Нарация є водночас процесом і результатом маніпулювання наративними одиницями – елементами наративної структури художнього тексту. У австралійській казці Гіббс «The complete adventures of Snugglepot and Cuddlepig» модель нарації віддзеркалює ігровий рух по колу, що починається і завершується на тій самій позиції, здійснивши циклічний рух, що втілено у композиції та сюжеті казки. Етимологічні розвідки, вивчення енциклопедичного матеріалу з історії та культури австралійських аборигенів засвідчили, що етнореалія Бумеранг має імплікації *циклічності руху, повернення на ініціальні позицію, розваги*.

Бумеранг займав особливе місце у житті аборигенів Австралії. Бумеранг є зігнутою палицею, майстерний кидок якої у повітря, змушує бумеранг зробити круговий рух по еліптичній траєкторії та повернутись назад у руки того, хто здійснив запуск [17, с. 39].

Перш за все бумеранг був зброєю, керування якою вимагало особливої майстерності, сили, спритності, зосередженості: *As the boomerang is thrown with great force, it requires very great dexterity and quick sight to ward off such an erratic weapon, and affords a fine opportunity for displaying the remarkable activity of the aborigines* [Australian Aborigines p. 77–78]. Бумеранг був важливою зброєю на поєдинках, на яких з'ясували провину людини: *When a man has been charged with an offence, he goes to the meeting armed with two war spears, a flat light shield, and a boomerang* [17, с.76].

Бумеранг також був важливим атрибутом у розважальних іграх аборигенів. Наприклад, гра, яка імітувала полювання на Ему «Tarratt» проходила у такий спосіб: усе плем'я ставало в коло, хтось перевдягався у короборе (*corroboree*) (пантоміма з розфарбованим білим обличчям), а хтось тримав палицю, на якій було прив'язано пир'я Ему. Короборе ставав у центр, тримаючи в руках щит і бумеранг, та танцював по колу приблизно 15–20 хвилин, після чого його змінював інший короборе із своїм танцем. Якщо хтось із племені сміявся із танця пантоміма – в нього жбурляли бумеранг на знак покарання. Після всіх танців обирали найкращого.

В аборигенів Австралії існувало кілька видів бумерангів: бумеранги, що повертаються і ті, що не повертаються, а також іграшкові бумеранги, які діти використовували для ігор. Такі бумеранги були значно легші, з більш округленими кінцями, що дозволяло їм з легкістю здійматись в гору.

Етнореалія Бумеранг мала значення зброї (воєнної та для полювання), атрибуту для ігор, а також іграшки, яка була ще більш закругленою та обов'язково поверталась до свого володаря.

Модель нарації форматує сюжетно-композиційну структуру казки. Так, у блоці експозиції йдеться про бажання еваліптових мешканців вирушити на пошук людини. У наступних наративних ситуаціях персонажі проходять низку випробувань, переживають багато пригод, зустрічають друзів і ворогів, і врешті решт знаходять бажаний трофей.

Дитяча гра-розвага, що активує у свідомості дитини знання про циклічний рух, розвагу, гру є карусель, ігровий принцип якої відбиває уявлення про рух по колу, що супроводжується веселощами та грою. Імплікативні смисли етнореалії Бумеранг лежать в основі

ігрової моделі нарації казки «Карусель». Аранжування сюжетно-композиційних блоків у моделі нарації «Карусель» передбачає циклічний повтор дій та епізодів з життя головних персонажів. Магістральним мотивом казки є пошук Людини як «чужої», невідомої мешканцям Бушу істоти. Пригоди Снаглпота та Кадлпая повторюються наче по колу, вони потрапляють у пастки і знаходять порятунок, потрапляють у труднощі і знову знаходять рішення. Циклічність подій також проявляється у зав'язці (перебування у Буші) та розв'язці казки (повернення після всіх пригод знову до Бушу), де місце проживання персонажів є точкою початку та одночасно точкою завершення пригод. Циклічний рух предметно у *дієсловах руху*, що повторюються наскрізно у всіх ключових епізодах казки.

У сюжетно-композиційній організації казки семантика руху віддзеркалена у повторюваності епізодів – скрутна ситуація унаслідкується порятунком упродовж всієї казки.

Географічний чинник є одним з вирішальних у формуванні культурологічної системи етносу. Головними персонажами Австралійських казок є флористичні та аніمالістичні персонажі, які віддзеркалюють унікальну флору і фауну континенту, через їх образи розкривається міфопоетика австралійської літератури.

Однією з культурно та етнічно специфічних реалій Австралії є *Bush* – унікальна географічна частина континенту, особлива сакральна зона для аборигенів, справжній конгломерат цінностей і вірувань, минуле і майбутнє культури австралійців, символ австралійської ідентичності. Австралійський Буш – це рідні землі аборигенів, їх Батьківщина, створена і розбудована предками. Все, що австралійці вважають «своєю», відноситься до Бушу, а все що складає опозицію «чужий», знаходиться за його межами. Головними персонажами казки Мел Гіббс є флористичні персонажі Снаглпот та Кадлпай (*Snugglepot and Cuddleprie*) – плоди евкалипту (*Gumnut baby*), які товаришують з іншими Буш-мешканцями *Bush Cabman, Mr. Lizard, Mrs. Snake, Mr. Frog, the Possum*. Відомо, що плодами евкалиптового дерева є суцвіття, чашечка розкривається і залишається кришечка. Саме так і виглядають герої казки – маленькі створіння з суцвіття, на голові яких є кришечки евкалипту. Евкалипт, на якому мешкають герої, є символом Бушу – тихим місцем флори, де дружньо та безтурботно мешкають квіти, рослини і комахи : *“In the Bush everyone is polite when they are sked to be, so all the Nuts and Blossoms ...” (All the Blossoms and Nuts crowded in to hear him speak* [16, с. 5].

До «своєї» зони у казці відносяться всі мешканці Бушу – рослини, ящірки, посуми, коали, які створюють опозицію до «чужої» зони Людей. Спершу, всі уявлення персонажів про світ Людини були негативними. Страшні історії про Людину розповідав жителям Бушу Ворон (*Kookaburra*), *“These Humans,” said Mr. Kookaburra, “are as bad as bad...”* р. 6 ; від людей застерігала Кенгуру (*Cabbie*) : *Not safe,” he replied. “They’d kill you or shut you up till you die”* р. 32. Тому коли Кадлпай побачив посуму у пастці, він одразу ж вирішив, що це зробила Людина щоб зашкодити тваринам : *Then he stood in horror. He saw a terrible thing. A great iron trap was there, chained to a stake, and tightly shut where its great iron teeth – shut upon the arm of a poor grey Pos-*

sum. Tears were running down his face... “Oh! Poor dear Possum! Who did this to you?” asked Cuddleprie. “Humans,” said the Possum. “They set these traps at our very doors and we run into them before we see them” [16, с. 44]

У Буші свій устрій, правила та розпорядки, тут немає місця для нудьги та сварок. Втім, все ж таки його мешканцям чогось бракує – вони будь-що прагнуть побачити Людину, збагнути яка вона, як виглядає та живе. Таке бажання спонукало маленьких друзів Снаглпота та Кадлпая вирушити на пошук Людини.

У своєму дослідженні «Понимание культур через посредство ключевых слов» Анна Вежбицька зазначає, що одним із магістральних в австралійській культурі є концепт МАТЕ, який є втіленням уявлень австралійців про значущість товаришування та друзів. Австралійці надають пріоритетність саме дружбі, допомозі іншим, співпраці з друзями. Це зумовлено насамперед тим, що перші австралійці із-за далекої відстані поселень один від одного часто знаходились на самоті, вони навчилися допомагати і довіряти один одному. Найважливішим для них є «mateship» – дружба. Австралійці поважають істинний дух братства («spirit of mateship») і вірять в те, що вони з друзями заодно («we are in this thing together») [5, с. 184–186]. Австралійці вважають, що вони мають йти єдиним шляхом з друзями, бути завжди поруч, мати спільну мету, підтримувати і довіряти один одному.

Усвідомлення важливості mateship втілюється у наративній структурі казок, у сюжеті яких відбито культурні цінності і вірування австралійців. Головними персонажами казок Австралії найчастіше є декілька друзів, вони знаходять один одного на життєвому шляху і надалі вже крокують тільки разом. У них з'являється спільна мета, їх пригоди

“Take me! Take me! I don’t want to be left. I would rather be eaten with Snugglepot than live alone without him” [16, с. 12].

Австралійський континент знаходиться у південній півкулі світу, іронічно кажуть, що австралійці пересуваються «догори дригом», бачать світ навпаки. Прикладом є їх інтерпретація карти світу, на якій австралійський континент знаходиться у горі (порівняно із традиційною картою світу). Тому багато речей мешканці Австралії роблять навпаки. У казці про «Snugglepot and Cuddleprie» така специфіка австралійського мислення відбита у наративній ситуації знайомства евкалиптових персонажів із редактором : *“Gumnut Editors generally write backwards, because they say it takes longer to read that was, and the people think they are getting more news”* [16, с. 17]. Евкалиптові редактори пишуть у зворотному порядку, навпаки, щоб створити ефект для читачів, ніби вони дізнаються більше інформації, тому що читають довше.

Висновки та подальші перспективи дослідження. Наративний текст є певною структурою, що характеризується смисловою, комунікативною та семантичною завершеністю. Елементами наративної структури казки постають наратор, наратарор, подія, або історія, що є основою сюжету та модель нарації. Міфопоетика австралійських казок віддзеркалена у наративній структурі художнього тексту. Модель нарації є лінгвокогнітивним двохвимірним конструктом, структурованим імплікативним та наративним вимірами. Імплікативний

вимір моделі нарації «Карусель» казки «The complete adventures of Snugglepote and Cuddlepote» сформований імплікативними смислами, вилученими з етнореалії Бумеранг – циклічність руху, повернення на ініціальну позицію, розвага. Модель нарації «Карусель» побудована на ігровому принципі і активує у свідомості читача знання про гру-розвагу, круговий рух, емоції та веселощі, пов'язані з ігровою діяльністю. Культурологічна специфіка відбита у топосі казки – усі події відбуваються у межах Бушу як сакральному місці для

аборигенів Австралії, яке вони пов'язують з затишком, безпекою, рідною землею. Персонажі казки є представниками Бушу Австралії – це флористичні Снаглпот та Кадлпай, що є плодами евкаліпту. Кожний елемент нарративної структури розкриває унікальність міфопоетики австралійських художніх текстів для дітей. Перспективним убачається вивчення культурологічних особливостей казок Австралії та Англії у зіставному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н.Ф. Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка : учебное пособие. Москва : Флинта, Наука, 2010. 224с.
2. Антология концептов / под. ред. В. И. Карасика, И.А. Стернина. Том 1. Волгоград : Парадигма, 2005. 352 с.
3. Белехова Л.І. Міфопоетика американської поезії : архетипи та архетипні словесні образи / Лінгвокогнітивна поетологія : колективна монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 316 с.
4. Бондарева О., Величко О., Радькіна О. Культурологія. Теорія культури. Культура дохристиянського світу. Київ : Книга плюс, 2006. 256 с.
5. Вежбіцкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. Москва : Языки славянской культуры, 2001. 288 с.
6. Волкова С.В. Міфологічний простір англословних амеріндіанських художніх текстів : когнітивно-семіотичний та нарративний аспекти : автореф. дис...д. філол. наук: спец. 10.02.04 / Київ.нац. лінгв. ун-т. К., 2016. 33 с.
7. Воробей Н. В. Етнокультурна картина світу в афроамериканській поезії лінгвокогнітивний та лінгвокультурологічний аспекти : автореф. дис...к. філол. наук: спец. 10.02.04 / Херсонський держ. ун-т. Херсон, 2011. 20 с.
8. Карасик В. И. Языковые ключи. Москва : Гнозис, 2009. 406 с.
9. Кононенко В. Мова у контексті культури : монографія. Київ–Івано-Франківськ, 2008. 390 с.
10. Лотман М. Ю. Структура художественного текста. СПб.: «Искусство – СПб», 1998. 285 с.
11. Маляренко І. О. Етнореалії в австралійських поетичних текстах : лінгвокультурний та лінгвокогнітивний аспекти: автореф. дис...к. філол. наук: спец. 10.02.04 / Херсонський держ. ун-т. Херсон, 2012. 20 с.
12. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. 332 с.
13. Славова М.Т. Волшебное зеркало детства. Статьи о детской литературе. К.: Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2002. 94 с.
14. Шмид В. Нарратология. М. : Языки славянской культуры, 2003. 312с.
15. Fludernik Monica Towards a 'natural' narratology. London and New York : Routledge. Taylor and Francis group, 2002. 349 p.
16. Gibbs May The complete adventures of Snugglepote and Cuddlepote. Angus&Robertson, 2010. 224 p.
17. Historical dictionary of Australian aborigines / Mitchell Rolls, Murray Johnson ; introduction by Henry Reynolds. The Scarecrow Press, Inc. Lanham. Toronto. Plymouth, UK, 2011. 213 p.
18. Palmer Allan Fictional minds. Lincoln and London : University of Nebraska Press, 2004. 276 p.

REFERENCES

1. Alefirenko N. F. Cultural linguistic studies. Axiological and meaning space of the language : textbook. Moscow : Flinta, Science, 2010. 224 p.
2. Anthology of concepts / editors V. I. Karasik, I. A. Sternin. Volume 1. Volgograd : Paradigma, 2005. 352 p.
3. Belehova L.I. Mythopoetics of American poetry : archetypes and archetypal verbal images / Linguocognitive poeology : monograph. Kherson : "Gelvetica", 2018. 316 p.
4. Bondareva O., Velichko O., Redkina O. Cultural studies. Theory of culture. The culture of pre-Christian world. Kyiv : Knyga plus, 2006. 256 p.
5. Vezhbitskaya A. Culture understanging via key words. Moscow : Yazyki slavyanskoj kultury, 2001. 288 p.
6. Volkova S. V. Mythologic space of Amerindian prosaic texts: cognitive-semiotic and narrative perspectives: avtoref. of thesis for a Doctor of Philology: speciality 10.02.04 / Kyiv National Linguistic State University. K., 2016. 33 p.
7. Vorobej N. V. Ethnocultural Picture of the World in the African American Poetry: Linguistic, Cognitive and Cultural Aspects : avtoref. of thesis for a candidate degree in philology: speciality 10.02.04 / Kherson State University. Kherson, 2011. 20 p.
8. Karasik V.I. Language keys. Moscow : Gnozis, 2009. 406 p.
9. Kanonenko V. Language in the context of culture : monograph study. Kyiv-Ivano-Frankivsk, 2008. 390 p.
10. Lotman M. Ju. The structure of the literary text. St.P. : "Iskusstvo – SPB", 1998. 285 p.
11. Malyarenko I. O. Ethnorealias in the Australian verse : linguistic, cultural and cognitive aspects: avtoref. of thesis for a candidate degree in philology: speciality 10.02.04 / Kherson State University. Kherson, 2012. 20 p.
12. Prihodko A.M. Concepts and systems of concepts in a cognitive-discourse paradigm of linguistics. Zaporizhyya : Pemjer, 2008. 332 p.
13. Slavova M. T. Magic mirror of childhood. Articles about children's literature. K. : Izdatelsko-poligraficheskij tsentr "Kievskij Universitet", 2002. 94 p.
14. Schmid W. Narratology. M.: Yazyki slavyanskoj kultury, 2003. 312 p.

Mythopoetics of the Australian literary fairy tales via their narrative structure : linguistic and cultural aspects

A. O. Tsapiv

Abstract. The article is focused on the research of the mythopoetics of the Australian literary fairy tales via revealing their linguistic and cultural specifics embodied in their narrative structure. Case study of the research are the fairy tales of Australian writer May Gibbs "The complete adventure of Snugglepote and Cuddlepote"

Keywords: *mythopoetics, literary fairy tale, linguistic and cultural specifics, narrative structure, narrative elements.*